

Zapomniany świat hebrajskojęzycznej kultury w Polsce międzywojennej

(Magda Sara Szwabowicz, *Hebrajskie życie literackie w międzywojennej Polsce*, Wydawnictwo IBL, Warszawa 2019)

Magdalena Ruta*

DOI 10.24425/rl.2022.140961

ruch literacki • R. LXIII • 2022 • Z. 1 (370) PL

PL ISSN 0035-9602

Haskala, żydowskie oświecenie, zapoczątkowała rozwój nowoczesnej, świeckiej literatury i kultury żydowskiej na terenie Europy środkowo-wschodniej. Nowoczesność oznaczała nie tylko modernizację obyczajów i przewrót mentalny, ale także rewolucję językową. Zachwianiu uległ tradycyjny podział funkcjonalny języków żydowskich na „męski” hebrajski – język liturgii i studiów religijnych, oraz „kobiecy” jidysz – język domu i nie dającej prestiżu twórczości ludowej. Jednym z lingwistycznych założeń oświecenia – poza kultywowaniem życia religijnego w języku hebrajskim – było przyswojenie przez Żydów języka kraju diaspory, w którym dana społeczność żydowska mieszkała. Nic więc dziwnego, że od drugiej połowy XIX wieku na ziemiach polskich do hebrajskiego i jidysz dołączył język polski, a trójjęzyczna kultura żydowska zaczęła funkcjonować jako swoisty polisystem. Został on opisany przez prof. Chonego Shmeruka, jednego z patronów dziś wręczanej nagrody. Rozkwit trójjęzycznej kultury żydowskiej w Polsce przypadł na okres dwudziestolecia międzywojennego. Różne jego aspekty związane z językami polskim i jidysz doczekały się

* Magdalena Ruta – dr hab., prof. UJ, pracowniczka Instytutu Judaistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, historyczka literatury jidysz.
ORCID: 0000-0003-0556-1694.

wielu opracowań, jednak o życiu kulturalnym w języku hebrajskim, o hebrajskiej literaturze i prasie z czasów II RP do tej pory napisano niezwykle mało. Dlatego książka Magdy Sary Szwabowicz to dzieło ogromnie ważne, gdyż opisuje fenomen zupełnie zapoznany, bez którego nasza wiedza o polisystemie kultury polskich Żydów byłaby daleka od kompletności.

Autorka ukazuje nowoczesną literaturę hebrajską w Polsce jako część diasporycznej literatury nowohebrajskiej, korzeniami sięgającej haskali, a więc końca XVIII wieku. Dokonany przez nią opis osadzony jest w szerokim kontekście historycznym środkowo- i wschodnioeuropejskiej diaspory żydowskiej końca XIX i pocz. XX wieku, a jego analiza dokonana jest w odniesieniu do rozwoju literatury hebrajskiej w Palestynie, gdzie w latach 20. XX w. powstało jej stabilne centrum. Wedle ówczesnej myśli syjonistycznej prawdziwa nowoczesna literatura hebrajska mogła powstawać tylko w Erec Israel pośród ludności mówiącej w tym języku. Myśl ta wykreowała przekonanie o marginalizacji diaspory, rzutując na sposób przedstawiania jej dorobku kulturalnego w późniejszych badaniach historyczno-literackich. Najważniejsi literaturoznawcy izraelscy umniejszali znaczenie centrum kultury hebrajskiej w Polsce, dowodząc jego schyłkowości na długo przez wybuchem wojny. Autorka postanowiła zrewidować to powszechnie przyjęte założenie.

Aby udowodnić tezę o żywotności ośrodka literatury hebrajskiej w polskiej diasporze, podjęła próbę zaprezentowania hebrajskiej sceny literackiej w II RP na podstawie wnikliwej i obszernej analizy żydowskiego życia literackiego, utrwalonego w czasopiśmie literackich wydawanych tu w języku hebrajskim. Skupiła się przy tym na opisie czterech najważniejszych ośrodków – Warszawy, Wilna, Lwowa i Krakowa, biorąc pod uwagę życie kulturalno-literackie rozwijające się w nich dzięki działalności twórców, wychowawców, publicystów i działaczy kultury hebrajskiej, funkcjonujące tam kanały przekazu kultury takie jak szkoła, prasa, wydawnictwa, a także potencjalne grupy odbiorców – uczniów i czytelników. Za dowód na rozwój kultury hebrajskiej w danym miejscu uznała ciągłą publikację periodyków literackich w tym języku. Czasopisma literackie odegrały ważną rolę zwłaszcza w XIX i na pocz. XX wieku, czyli jeszcze przed powstaniem centrum literackiego w Palestynie, ale również po jego narodzinach spełniały ważne zadanie jako miejsce konsolidacji pisarzy hebrajskich rozproszonych w nieżydowskim otoczeniu. Dlatego to właśnie czasopisma stały się podstawowym źródłem, w którym autorka poszukiwała informacji o funkcjonowaniu kultury hebrajskiej w II RP.

Monografia Magdy Szwabowicz składa się z dwóch części. W pierwszej autorka rekonstruuje hebrajską działalność kulturową w czterech wspomnianych powyżej miastach, a czyni to na podstawie drobiazgowej analizy prasy literackiej, uwzględniając przy tym kontekst historyczny. Dzięki skrupulatnej lekturze poszczególnych tytułów rysuje szczegółową mapę

hebrajskiego czasopiśmiennictwa literackiego, poświęcając poszczególnym tytułom swoje małe monografie. Warto podkreślić, że ta część pracy to pierwsza próba skatalogowania i opisu wszystkich czasopism polsko-hebrajskich ukazujących się w czterech dużych ośrodkach miejskich II RP.

Druga część, podzielona na 3 rozdziały, przynosi rekonstrukcję obrazu hebrajskiego życia kulturalnego i literackiego w polskiej diasporze. W pierwszym autorka omawia czynniki wpływające na efektywność hebrajskiej działalności kulturalnej w Polsce, opisując edukację, rynek czytelniczy, grono odbiorców hebrajskiej książki i prasy literackiej. Przytoczone dane statystyczne dotyczące liczby uczniów szkół hebrajskich oraz prenumeratorów periodyków literackich pozwalają oszacować skalę zjawiska, jakim był rozwój literatury polsko-hebrajskiej. Z kolei analiza recepcji i polemik nt. rozwoju literatury hebrajskiej w Polsce pokazuje, że jej twórcy, chociaż sami lekceważeni przez kolegów-literatów z Palestyny, okazywali żywe zainteresowanie powstającą tam literaturą. Dwa ostatnie rozdziały są poświęcone literaturze hebrajskiej w kontekście dyskusji nad jej rolą i kształtem oraz analizie samych tekstów. Autorka opisuje ścierające się opinie na temat zadań nowej literatury, różne poglądy jej autorów i rozmaite poetyki tworzonych wówczas dzieł. Polemiki te są świadectwem pragnienia twórców diasporowych, by współkształtować kanon literacki, który wówczas powstawał w centrum palestyńskim. Monografię zwieńcza analiza motywów literackich w tekstach opublikowanych na łamach ówczesnych periodyków hebrajskich. Literatura ta – zauważa badaczka – odzwierciedla dokonujące się wówczas przemiany społeczno-kulturowe, jakim podlegała społeczność żydowska w Polsce (modernizacji, upolitycznienia, kosmopolityzacji i zeświecczenia), a także zaświadcza o jej dążeniach, rozterkach i niespełnionych nadziejach.

Książka jest opatrzona aneksem zawierającym biogramy ludzi kultury, przygotowane w oparciu o rozmaite, nieraz trudno dostępne, wielojęzyczne i opublikowane w różnych krajach słowniki, leksykony, encyklopedie, księgi pamięci oraz materiały archiwalne. Zebranie tych okruczków w jednym miejscu bez wątpienia jest wielką zasługą autorki.

Praca powstała w oparciu o szeroką kwerendę bibliograficzną zarówno w zakresie źródeł, jak i opracowań, w przeważającej mierze hebrajskojęzycznych, pochodzących z licznych bibliotek i archiwów Polski oraz Izraela. Autorka sięgnęła przede wszystkim do międzywojennej prasy hebrajskojęzycznej publikowanej w Polsce, a także do ksiąg pamięci, wspomnień, zachowanej w izraelskich archiwach korespondencji, w tym tekstów publikowanych, jak i zachowanych w rękopisach. Posłużyła się obszerną bibliografią opracowań w celu zarysowania szerokiego kontekstu historyczno-literackiego i społeczno-kulturowego omawianych problemów. W tym miejscu należy wyraźnie podkreślić, że ustalenia naukowe Magdy S. Szwabowicz na temat hebrajskojęzycznego życia kulturalno-literackiego w międzywojennej Polsce zostały poczynione w oparciu o źródła oryginalne.

nalne, nie zaś o literaturę przedmiotu, gdyż ta w zasadzie nie istnieje. Dlatego właśnie jej książka ma charakter pionierski. Jest nie tylko świetnie udokumentowana naukowo, ale również została napisana z pasją i świetnie się ją czyta. Dzięki wysiłkom badawczym autorki, których owocem jest książka pt. *Hebrajskie życie literackie w międzywojennej Polsce*, zapomniany świat hebrajskojęzycznej kultury w międzywojennej Polsce został przywrócony pamięci badaczy i czytelników, a także odzyskał należne mu miejsce w historii literatury hebrajskiej.